

В.С. Яковлев - Далан

ОРУОНУТТАР КУР ОБУСТАРЫЙ ӨЛӨРҮҮЛЭРЭ

Баай Оруонуттар тосус сыл уоппут кур обустарын өлөрөр күһүннэрэ тийэн кэлбит. Обус уойа сатаан баран, кыайан турбанка баба курдук сытар буолбута үһү. Кинини түөкүттэр уоруохтара диэн үс хос күлүүстээх үс хос ампаарга уган туруораллара. Оччотообу ыал идэһэлэрин эт үчүгэйдик тонор, дьудьэйбэт буолбутун, тымныы түспүтүн эрэ кэннэ өлөрөллөрө.

Күһүннү көмүк хаардар аастытара. Тымныы түһэн киһи атаба куучургуур буолбута. Эт дьэ тоннууһу диэннэр, Оруонуттар обустарын өлөрөргө сананаллар. Сарсын, көрүмүөхчэ көрбүт, күүттэрэн-куттэрэн торөөбүт, өтөх төнүргэхэ, сурт кэриэхэ буолар аналлаах, кинилэр ажаларын ууһун салгыыр уол үс сааһын томточчу туолар күнүгэр, били кур обустарын өлөрөр гына сүбэлэспиттэрэ. Инньэ дэһэн үөрэн-көтөн утуйан хаалбытара. Арай утуйа сыттахарына, түүн үөһэ лаппа ааһыта, айдаан-куйдаан эмискэ түбүлээбэт дуо — ыт үрүүтэ, киһи саната, обус мөхсүүтэ. Дьон дьиэттэн ойон тахсыбытара, ампаар истиэнэтин хаһытыы-хаһытыы, ким эрэ иһиттэн лүнсүүрдүүрэ, оттон ытара буоллабына ол аайы ампаары тула көтө сылдьан иэрийэ-иэрийэ үрэллэрэ. «Уоруйах сырыттаба, түөкүнү киирэн ыбылы тутай ылыахха» дэһии буолар. Инньэ дэһээт, ампаар ааныгар тийэн көрбүттэрэ, күлүүстэр бүүс-бүтүн бүлтэһэн тураллара, ханан да ампаарга киһи киирбит хайабаһа көстүбэт этэ. Бэркэ сэрэнэн, сэптэнэн-сэбиргэллэпэн, уоттапан-таймаланан тахсан, ампаар аанын үс хос ыадар күлүүһүн аһан халыгыратан киирбиттэрэ, арай амнаардарын иһигэр билбэт киһилэрэ, хаһытыы-хаһытыы, истиэнэни кырбыы сылдьара. Ону эй да, ээх да дэтэр бокуойа суох саба түһэн, тутан ылан, кэлгийэн баран, киллэрэн тойоннорун иннигэр туруоран кэбиспиттэрэ.

— Хара түөкүн, туох наадалаах буолан ыал ампаарыгар түүннэри түбүлээтин?— Оруонун баай ыххайбыта.

— Эһиги обускутун уораары,— тутуллубут киһилэрэ толлубакка чап гыннарбыта.

— Туох даа?!— Оруонун баай соһуйан үөһүн тартарар.— Бу дьабын тылын истин эрэ! Бадаба, кимиэхэ түбэспиккин билбэт быһыылааххын ээ?

— Бэркэ билэн турабын,— диир анараа киһи.

— Оччоро туох баарын кырдыгынан кэпсээн кулу. Ким эйиэхэ ампаары аһан бизрдэ?

— Ким да аспатаба. Көрбөтөххүт дуо, ампаар күлүүстээх этэ дии.

— Оччоҕо эн хайдах ампаарга киирдин?

— Кэлгизбин сүөрдэр, барытын кырдыгынан кэпсиэм,— диир тутуллубут киһи.

— Чэ, уолаттар, кэлгиэтин сүөрэн биэрин, бачча үгүс киһиттэн ханна куотар үһүө,— диир биир эдэр мааны киһи. Бадаҕа, Оруоһун уола быһыылаах.

Киһи быатын сүөрбүттэригэр, илиитин-атаҕын быа быһыта киирбитин имэринэ-имэринэ, уот иннигэр олоппоско тийэн олорон, кэпсээбитипэн барбыта.

— Мин арҕаа улуустар аатырбыт уоруйахтара буолабын. Ол эһиги тоҕус сыл курулаабыт оҕускутун истэн уорарга санаммытым ыраатта. Кини аатын ааттаан түөрт атахтааҕы тутуһуннарбатах, көтүөр кыната эрэ суох, ааттаах апын тутан, анаан баайан баран, идэһэбитин сарсын сиир сураххытын истэн, бэҕэһээ киэһэ дьиэбиттэн турбутум. Атым барахсан, бугуһуйан турар сылгы, хоннохтоох-хоннохтоохтук анааттар алаастары атаҕын аннынан аһарталаан, үллэр үрэхтэри өрөҕөтүн анныгар хааллартаан, көй салгыны күөнүнэн тыыран, айаннаан дьигиһитэн испитэ баара. Дьиэбиттэн-уоппуттан балачча тэйэн, «маннык бардахпына соруктаах сирбэр сотору да тийиһибин» диэн саныы, астына испитим, Арай ол иһэн атым эмискэ мөлтөөн, иннинэн да кэннинэн да барбат буолан хаалла. Мин ыксаатым, «бу түүн тийбэт мунум буоллаҕа, Оруоһун баайыттан уон тарбахпынан ойо баспат аналлаах эбит буоллаҕым» диэн кэмиринэ-кэмсинэ, кэп туона аппын уоскута турдум. Арай ол туран иһиттэхпинэ кэннибиттэн мин кэлбит суолум устун бэрт сытыы туйах тыаһа уотунан кутаалаан иһэр. Мин атым туйаҕын тыаһын төһөлөөх да сиртэн эндэппэккэ билээччибин: бытарҕан тымныыга сытыы анныбынан мууһу көйөн эрэр курдук буолааччы. Бу миигин саба баттаан, ситэн кэлбит ат атаҕын тыаһа эмиэ оннук мин кулгаахпар иһилиннэ. «Туох ааттаах аттаах киһитэ миигин ситэн, саба баттаан ылыа эбитэй? Чугаһынан оннук сылгы баара иһиллибэт этэ ээ» диэн муодарҕаан турдахпына, туос элэмэс аттаах киһи ыйданаҕа субу бэригилдьитэн кэлэн тохтуу биэрдэ уонна хошсуолаах куолаһынан: «Бу ханна баран иһэр киһигиний?»— диэн ыйытта. Мин онуоха: «Оруоһуттар диэки»,— диэтим. «Били аатырбыт кур оҕустарын уора баран иһэбин дуо?» Эмиэ мин курдук түүн сырыылаах түөкүн буоллаҕа диэн ханы тардыһан мин: «Ээх,— диэтим. — Ол гынан баран бу атым эмискэ ыран хаалан сииккэ сиэлим, хаарга хаамтым, бу түүн тийбэт киһи буоллум. Оҕустарын идэһэлэниэхтэрин иннинэ баттаспаппар тийдим. Оттон эн хайалара этин?» — «Мин киһи буолбатахпын, абааһыбын,— диэтэ ыйданатааҕы тиит күлүгүн курдук хара суодал киһи.— Мин эмиэ ол ыал аатын ааттаан баран иһэбин». — «Тоҕо бардын?» - диэн мин ыйыттым. «Оруоһун баайга киһи-сүөһү төрдө буолуох биир уол оҕо төрөөн сытар. Мин ол оҕону сиэри баран иһэбин. Урут иккитэ бара сылдыһыбар иккиэннэригэр сүрдээх улахан ойууттар кыыра олорор буоланнар, кинилэр харахтарын уоттарыттан куттанан, кыайан киирбэккэ таах төннүтэлээбитим. Сарсын ол оҕо төрөөбүтэ үс төгүрүк сыла томточчу туолар. Ол иһин бу түүн хайаан да сиэри баран иһэбин. Чэ, бииргэ айанныыр эбиппит, аргыстаһыах»,— диэтэ. «Барыахпын

баҗарбытым иһин, атым ыран хаалла»,— диэн мин абааһыга этэбин. «Ити эн атын мин куппут-сүрбүн уйумна кыайан айаннаабат. Билигин айанныа».

Кырдык, мин миинэрбин кытта атым уруккута-уруккутунан буола түстэ да, биһиги абааһылыын ланкыр ырыанан, лаһыр айанынан дайбатан барбыппыт. Алаас-алаас бөбөнү атахтарынан, үрэх-үрэх бөбөнү үрдүлэринэн быһыта көтүтэн уунаналатан истибит. Ол иһэн абааһым эттэ: «Чэ, нойоон, атын үтүө сылгы эбит. Оруоһуттар алаастарын куулатыгар куочайдаах улуу кэрэх турар. Онуоха дылы аттарбытын сырыһыннарыах эрэ». Мин абааһы тылларыттан этим саласта, иэним кэдэннээтэ: абааһы ата куоттабына сүгүн буолбата биллэр — бэйэбин дуу, аппын дуу сиэхтээх. Ол иһин: «Кэбис, ол эмиэ тугун сырсытай,— диэтим,— Биир өлүүгэ баран иһэн, эмиэ тугун бэйэ-бэйэбитин бултастахпытый?»— «Куттанабын дуу?»— абааһым хабарбатынан күллэ. «Куттанымына,— диибин,— Эн обургу абын-хомуһунун, эйигин кытта мин тэннэһиэм дуо? Ыга баттаан аппын да ырыаран сиппитин сөп».— «Суох, мин дьээбэлээбэккэ сырсыам»,— диир абааһы. «Дьэ, абааһы сүгүнүнэн арахсымаары гыннаба, бэрт да сор эбит,— дии саныбын.— Ол оҕо эрэйдээҕи мин өллөхпүнэ ити абааһы тийэн кус оҕотун курдук тутуох соро буоллаба. Оттон оҕолоро бу түүннээх эрэ оҕо буолбутун дьоно эрэйдээхтэр билээхтээбэккэ утуйа сыттахтара. Абакка эбит, сырыһыннаран көрдөбүм. Оттон иккиэн дьоло суох буоллахпытына бу абааһы иккиэммитин сиэтин, «чэ» диэн сөбүлэнэн кэбиһэбин.

Кэпси олорон түөкүн аргый кэтээн көрдөбүнэ, дьиэлээхтэр бүттүүн кулгаах буолбуттар. Оҕо-дьахтар орто дьик-дьах тутталлар, харана муннуктартан куттаммытты тэйэн биэрэллэр.

— Бу уол, уоккун эргитэн биэр, хараната бэрт,— дьиэлээх хотун эмээхсин хамначчыт уолга соруйар. Оттон эдэр дьахтар, кийииттэрэ, биһиккэ үчүгэй баҕайытык утуйа сытар оҕону сулбу тардан ылан, ыга кууһан кэбиһэр. Маны барытын түөкүн кэпси олорон бэлиэтии көрөр уонна кини кэпсээнэ дьонно тийбитин көрөн эҕди буолар, оссо өрө көтөҕүллэн, тыла ууһуран кэпсээн киирэн барар.

— «Чэ, бу алаас халдыайытыттан Оруоһуттар олохторо үс көс буолуо,— диир абааһым.— Мантан түһэриэх.»

Мин аппын, тэннии тутуат, быһа кыбыһан кэбистим.

Уол оҕо уһуктаахха уолдыаһыта, дьолуо-хаан былдыаһыта диэн бу буолла. Түптээх олобу билбэтэх түүлээх уллунах түөкүн буолан төрүөхпүттэп ыла төһөлөөх түбүктээх сырыыга сылдыбытым, төһөлөөх ыксаллаах айаны айаннаабытым буолуой?! Ол тухары маннык ыксаабыппын өйдөөбөппүн.

«Соргулаах соноҕосчоонум, соллонноох уолугар суолгун биэримэ» диэн испэр киксэрэн биэрэ иһэбин. Абааһым туос элэмэс ата көстө-көстүбэккэ, санаабар, ханас

өртүбүнэн күлүгүлдүйэн иһэргэ дылыта. Икки кос сири хатыс быалы тэннэ эрийсэн кэллибит. «Өлөр-тиллэр күн буолла, соргулаах соноҕосчоонуом, дьэ, хайдах этининий!» диэн үгүрүөлүү түһэн баран, үс салаалаах кымпыыбынан үс төгүл үрүт-үрдүгэр куһуян биэрдим. Онуоха айы сылгыта барахсан, ингэрсийэ түһэн баран, түөрт түөрэн туйаҕа сиртэп-буортан тэйэргэ дылы гынна. Икки кулгаабым тыаһа орулуос кус кынатын тыаһын курдук куугунуу түстэ. Суол икки өртүнэн үүммүт тииттэр иэн иниирин курдук сыыйылыннылар. Өр-өтөр гымматыбыт, эһиги алааскыт куулатыгар турар куочайдаах улуу кэрэххэ бу харбатан кэллибит. Кэрэххэ тийиитигэрабааһы уолун көнтөс курдугунан куотан табыстым уонна: «Уруй, мин кыайдым!»— диэн хаһытаатым.

Дьыэлээхтэр «һуу» гына түһэллэр, түөкүн абааһыны кыайбытыгар чахчы үөрэллэр. «Күөс киллэрэн буһарарбыт дуу?» дэһэн ботур-ботур бэйэлэрин икки ардыгар кэпсэтэн ылаллар.

Мин кыайбыппар абааһым «толору дьоллоох нойон эбиккин» диэтэ. Оттон мин: «Бэйэ, миигиннээн сиэри гыммыккын ситиһэрим буолуо. Мин даҕаны көмүскэстээх күн хаан уһуттан этим ээ»,— диэн булгуччу сананан кэбистим. Дьэ, ол гынан аттарбытын нөнүө алааска илдээн, кэбиһиилээх окко угаттаатыбыт, абааһы миигиттэн ыйытта: «Хайа, атаас, бастаан эн оҕуһу уораһын дуу, биитэр мин оҕону сиибин дуу?»— диэн. «Чэ, киһини сиир абааһы, эн бастаан сиэ, ол кэнниттэн мин уоран көрүөм», — диибин. «Чэ, оччоҕо иһит миигин,— диир абааһы.— Билигин дьыэбэ тийиэхпит. Ыттар биһигини билэн үрүөхтэрэ, ол үрдэхтэринэ ыттар тугу үрэллэр диэн дьыэттэн дьоннор тахсан ону-маны көрүөлүөхтэрэ. Төһө да көрө сатаабыттарын иһин биһигини көрүөхтэрэ суоҕа. Оттон «сымыйанан үрэллэр эбит» диэн баран дьыэлэригэр киириэхтэрэ. Оччоҕо эн балаҕан үрдүгэр тахсаар, оттон мин дьыэбэ киириэм. Ол киирэн оҕо биһигин аттыгар тийиэҕим уонна иһириэм. Эн буоллаһына оһох үөлэһинэн эмиэ иһириээр. Мин дьыалам онон бүтүө. Ол кэнниттэн эйиэнин көрүөхпүт». «Сөп» диэтим мин абааһыга.

Дьэ, биһиги окко-маска сөрүөстэн, дьыэ таһыгар ыкса кэллибит. Ыттаргыт үр да үр буоллулар. Дьон дьыэттэн тахсан көрө сатыылар, оттон биһиги букатын бу курдук аттыгытыгар турабыт да көрбөккүт. Ити билигин оһох хардаһаһын эргитэн биэрбит уол миигин аттыбынан таарыйа-таарыйа ааспыта да көрбөтөҕө.

— Оо, күтүр, аата, оттомо суоҕун,— диир хотун эмээхсин.

- Хантан көрүөй абааһы хаххалаан турар буоллаһына, - уолу эдэр дьахтар көмүскэхэр. Хамначчыт уол тугу да санарбат, буруйга ылыммытты арбаҕар баттаһын тарбанар.

Дьон ыттарын мөһөн баран дьыэбэ киирэн хааллылар. Оттон сотору утуйан, уот-күөс мөлтөөн барда.

Мин хоонньубар уктубут эппин ыттарга тамнааттан баран, дьэ үрдүгэр ытынным, оттон абааһы дьэбэ киридэ, хайдах киирбитин билбэтим. Мин туох буолар эбит диэн дьэ үрдүттэн оһох үөлэһинэн иһиллээн турдум. Абааһы оҕо биһигин аттыгар тийэн аргый аҕай иһиэрэн сирилэттэ. Инньэ гынарын кытта оҕо өрө чачыгыры түстэ уонна улахан баҕайытык ытырта. Оноуоха мин үөлэһинэн өһөйөн туран: «Дыраастый!»— диэтим. Оҕо утуйан хаалла. Оттон чочумча буолан баран, аны абааһы оһох чанчыгын диэкиттэн имкиһин иһиэрэн сирилэттэ. Оҕо эмиэ уһуктан ытаата, эмиэ ытырта. Мин эмиэ: «Дыраастый!» — диэтим, оҕо эмиэ утуйда. Оттон суол ааныттан абааһы үһүстээн иһиэрэрэ иһиллэрин кытта оҕо эмиэ ытырта.

Мин үһүстээн: «Дыраастый!»— диэтим. Оҕо сангата суох утуйан хаалла. Абааһы дьэйттэн тахсыбытыгар дьэ үрдүттэн түһэн мин: «Хайа, хайастын?»— диэн ыйыттым. «Сиирбэр тийбитим кэннэ эн матардын»,— диэтэ абааһы. «Бай, мин ол хайдах гынан матардым?»— соһуйбута буолабын. «Оҕо үс төгүл ытырпытыгар эн «дыраастый» диэн истин. Аны мин кыайан сиэбэт оҕом буолла».—«Мин киһи ытыртабына өрүү дыраастый диэчибин»,— диэтим мин абааһыга.

Кэпсээнньит кэнники тылларыттан дьээлээхтэр сирэйдэрэ-харахтара сырдык түһэр. Ордук оҕолоох дьахтар түөкүн диэки махтанардык чабылыччы көрүтэлээн ылар,

оҕотун бобута кууһар, сыллыыр, таптыыр. Хамначыттар хас хамсаныларыттан кэпсээн тугунан түмүктэһинэн, өссө туох буоларын истэ ахсуохтарын баҕараллара өтөрү көстөрө. Эдэр Оруоһун мичээрдии-мичээрдии истэр. Туохтан мичээрдиирэ биллибэт: оҕотун түөкүн абааһыттан быһаабытыттан дуу, эбэтэр кэпсиир киһи тыла ууһуттан дуу? Арай дьээлээх оҕонньор дьиппиэн, кини туох дии санаан эрэрин ким да билбэт. Ыалдьыт кэпсээнин саҕалыабыттан биир да тылы быктара илигэ.

— «Мин сырым табыллыбата»,— диэтэ миэхэ абааһы. Аны эн оҕуокун уоран көрүөх. «Оҕустарын үс хос күлүүстээх ампаарга укпуттар. Хайдах ону аһан ылабыт?» — «Ол диэн судургу,— диир абааһы.— Мин ампаары муннугуттан бүтүннүү өрө көтөбүөм, ону эн киирэн оҕускун сиэтэн таһаараар». Абааһы ампаары биир муннугуттан харбаата да, бэрт чэпчэки өрө көтөбөн таһаарда. Оноуоха оҕуһу сиэтэн таһаараары мин ампаар иһигэр киирдим. Ол киирэрбин кытта абааһы ампаарбын урукку оннугар олордон кэбистэ уонна эттэ: «Мин оҕону сиэхпин соруйан сиэппэтэбин, онон мин сырым табыллыбата. Ол курдук эн да сырым табыллыбатын. Эн итиннэ хаһан кэлэн эйигин таһааран тараах иэнниэхтэригэр, кулугур кулгаахтыахтарыгар диэри тур. Оттон мин бардым».

Ити кэнниттэн туох буолбутун бэйэбит билэбит. Дьэ, билигин эһиги үтүө дьүүлүгүт быһаардын,— диир түөкүн уонна дьээлээх оҕоньордоох эмээхсиннэ сүгүрүйэн кэбиһэр. Түөкүн кэпсээнин олус болҕойон истибит кийиит дьахтар:

— Оо, бу алдырхайы!— диэбитэ уонна оҕотун ыгыта кууспаҕалаабыта.—
биэбэкэйбин, көмүспүн мэлитэ сыспыппын.

— Сүрдээх суолу кэпсээтэ,— хотун эмээхсин бэркиһээбитэ.

Оттон хамначыттар араастаан аймаласпыттара:

— Ол иһин да бөлүүн ыттар олус үрбүттэрэ.

— Аанһаҕа үрүөхтэрэ дуо, сибиэни билэн кыыллара турдаҕа.

— Күлүүстэр буоллаҕына бары бүтүннэр.

— Илэ бэйэтнэн киһи хайдах үс хос хатыылаах аппаарга кириэн сөбүй?

— Бэйи, тохтоон, ньмалаһа сытыйан,— дьиэлээх эмээхсин хампачыттарын
буйбутта.— Бу киһи биһигини улахан өлүүттэн өрүһүйбүккэ холуйабын. Тоҕо бу
оҕонньор кынаккын тэлгээн, сатыылаан олордун. Тур, аал уоккун аһат, алҕаа. Бу
киһи биһиэхэ күн-танара буолбутугар, өбүрүөбэт өлүүттэн өрүһүйбүтүгэр маанылаа.

Барыта санаабытын курдук табыллан эрэриттэн түөкүн санаата котеҕүллүбүтэ.
Ол да иһин аһынтыгас чараас дууһалаах дьахталлар санааларын сайа эттэрбин диэн
оностуммута. Манһа-туһах туһунан туох эмэ тыл быраҕаллара дуу дии санаабыта.

— Ол сүөһү энин диэн, оҕом эрэ өлүөр буоллун,— оҕолоох дьахтар оҕотун
көтөҕөн баран, төттөрү-таары хаама-хаама, бэйэтэ бэйэтигэр ботугураабыта.—
Көмүһүм оҕото эрэ этэннэ сырыттын.

— Оннук, оннук,— эмээхсин кийиитин бигэргэппитэ.— Мун эрэ, биһиги аймах
сурпут кэриэһэ, өтөхпүт төнүргэһэ буоллаҕа. Булуохча булбуппутун, көрүмүөхчэ
көрбүппүтүн мүлчү тута сыспыппыт. Хата, ити оҕо түбэһэ кэлэн өрүһүйдэҕэ. Ыл,
уолаттар, кыргыттар, сылаах эттэ киллэрэн буһарын, арыылаах саламаатта охсон
асхарытын,— диэн соруйар.

Кэмниэ-кэнэҕэс дьэ, дьиэлээх тойон, Оруоһун баай, саҕалаах буолар:

- Бэйэ эрэ, ол баҕайы араһса охсубута буолуо дуо? Били кырдыаҕаһы аҕалан
көрүү көрдөрөрбүт дуу?

— Ол сөп этэ,— эдэр Оруоһун түөкүн диэки үөннээхтик көрө-көрө тыл
кыбытар,— Баҕар, бардым диэн сымыйалаан баран, ханна эмэ саһан сытара буолуо.
Киһи абааһы тылын итэҕэйиэн сытаммат.

Эр дьон кэпсэтиилэрэ түөкүнгэ уйатыгар ууну киллэрбитэ. Кини дьыала
манһык эргийэн тахсыа диэн санаабатах эбит. Онуоха эбии эдэр Оруоһун ити
дьээбэлээх мичээрэ... Ойуун кини сымыйатын биллэбинэ дьэ иэдээн, мантан
тыыннаах барбат. Ойуун ынгырыахтарын эрдэ өйдөөбүтэ буоллар... Итинник буолуон
ким билбитэ баарай? Эдэр Оруоһун күлүү гыммытты болбомтолоохтук көрөн
олордобуна, арай туох да буолбатаҕыны холкутук тутуннаҕына сатанар. Түөкүн ол
иһин букатын куойатыгар-манкытыгар оҕустарбатах курдук тутта сатыыр.

Ол икки ардыгар сарсыарда дьон турар кэмэ буолбута. Бэрт тиэтэлинэн аттаах киһи тэрийэп, ойуун ажалтара ыппыттара. Нөнүө алаастан түөкүн атын ажалтаран, хаһааҕа уктаран аһаппыттара. Оттон бэйэтин буоллаҕына эт-ас буһа охсон, остуолга олордон, маанылаабытынан барбыттара. Ол гынан баран итинник иэрэн, табыллыбатахха бэрт сотору таннастар дьылҕалаах олорон, ама, ким иһигэр ас кириэ буоллаҕай, түөкүн аат эрэ харата аһаабыта. Онуоха эбии эдэр Оруоһун:

— Хайа, атаас, искэр ас киирбэт дуу? Билигин улуу кырдыаҕас кэлэн барытын мууска ууруоҕа,— диэн ыкса олорон, үөннээхтик мичээрдий-мичээрдий кулгааҕар сибигинэйэрэ, ол гынан баран эмиэ да уоскутара.— Куттаныма, барыта этэннэ ааһыаҕа.

Түөкүн ыксалыттан дэлби итииргээбитэ. Аһаан бүтэн, сөрүүкүү хаста да таһырдыа тахса сырыппыта. Мүлчү туттаран күрэтэлиэн санаабыта — хайдах эрэ быыс булан соргулаах соноҕоһун быыраттар мындаатыгар ыттара эбитэ буоллар, кинини тыал да ситэрэ биллибэт этэ. Ол гынан баран хас хамсанытын кэтии-маныы ааҕа сылдьар элбэх харах ортотугар ол букатын кыаллыбат.

Аатырбыт ытык кырдыаҕастарын, түргэн, болҕомтолоох сытыы харахтардаах кыра нүксүгүр оҕонньору, турку сыарҕаҕа кичэйэн суулаан күнүс көтүтэн ажалбыттара.

Ойуун суол ааныттан түөкүнү одуулаабытынан киирбитэ. Түөкүн санаатыгар ойуун киирдэ-киирээт, кини ис санаатын барытын курдаттыы өтөрү көрбүтэ.

— Дьэ, кырдыаҕаас, биһиги бэрт моһуоктаах суолга түбэхэн эйигин түбүгүртүбүт,— диэбитэ дьизэлээх оҕонньор ыалдыта сыгыннахтаммытыгар.— Бука, бэйэн да билэн-корон сылдьар кырдыаҕас буолуон.

Ойуун уот иннигэр олох мас аҕалан биэрбиттэригэр олорон дархаһыйан иһэн, саната суох баһын кэҕис гыннарбыта.

— Иттэн-хорон барай дьалбыһан көрүөн буолаарай? Бу киһи тугу-тугу кэпсиэтэ? Ити барыта кырдык дуо? Кырдык буоллаҕына кинини кытта кэлсибит улуу күтүр ханна барда, туох-хаинык санаалааҕый?

Ойуун уһундук саната суох олорон табахтыыр.

— Чэ, соп,— диир кини, табахтаан бүтэн баран.— Оттон эн киһи ытык тылгын ылынан эрэйдэнэн көрүөм буоллаҕа. Аппын, тэриэбэбин киллэрэн ириэрин. Аас тэллэхтэ тэлгээн.

Хамначыт уол ойуун дүгүрүн, таһаһын киллэрэн ириэрэ уурбута.

Түөкүн олус ыксаабыта, кини төлкөтө бу ойуунна кэлэн түмүллэр, ойуун туох диириттэн тутулуктанар. Өскөтүн сымыйа диэтэҕинэ дьэ, иэдээн. Ытык кырдыаҕас сөп буола-буола, саната суох түөкүнү суптурута көрүтэлиир. Ол көрөн кини иһигэр ханпык санаалар оонньоулларын барытын ааҕарга дылы. Түөкүн адьас ыксыаҕын

икки суол арыый уоскутара. Хамначчыт оџуска от аџала кыбыыга барбытын кэннэ, хоонньуттан ылан ыттарга эти тамнаан баран, кини ампаарга дылыс гыммытын ким да көрбөтөџө. Арай уол дыиэџэ киирбитин кэннэ ыттар эттэрин сиэн бүтэрэн дыэ үрбүттэрэ. Хата ону абааһыга балыйдылар. Кини бу мүлчүргэннээх сырыытыгар төрүт да саамай уустуга уонна кутталлааџа биллибэккэ ампаарга кирии этэ, ол олус табыллыбыта. Оттон хомоџой тыл, ышсарыылаах кэпсээн — киниэхэ куруутун дэлэйэ. Ким да корботох суолун ойуун абааһы диэбэккэ туох диэн сөбүй? Түөкүн абааһы туһунан олус итэџэтиилээх кэпсээнин ойууи буолан баран, ама, утарсан сымыйа, абааһы буолбатах диэ дуо? Түөкүн үйэтигэр оннук ойууну көрбөтөџө. Өосо түөкүн икки төгүл абааһыны улахан ойуун хараџын уотуттан куттаным дэпинтин хайа ойуун бэйэтигэр ылыммакка akkaастаныай? Ким аата-суола арбаныан баџарбатай? Итинник санаан олорон түөкүн арыый эр ылан, ойуун кини диэки корон аһарыытыгар биллэ-биллибэттик өйдүүр киһи өйдүүрдүк, ойдообот киһи өйдөөбөт гына хараџынан импэнэн кэбиспитэ: суор суорун ыраахтан көрөр, түсүһэн биэриимиз диирдиди.

Ойуун аһаан-сиэн, сынньанан баран, аас тэллэххэ олорон, кутуран кулуһутан барбыта. Эмиэ киһи саллар тыллаах-остөөх ураанхайа буолан биэрбитэ. Ойуун балачча кыыран, көрүүлэнэн баран эппитэ:

— Ыраах ыырдаах, улаџа дойдуга уораџайдаах улуу күтүр кэлэн барбыт. Хоту Байџал арыыларыгар баар таас дыааны иччитэ оџоџутуи сиэри кэлэн баран, табыллыбакка төннүбүт. Хата, билигин кини диэтэх киһи таллан таас уораџайыгар чугаһыах буолбут. Ол айаннаап иһэн кэмириниитэ-кэмсиниитэ сүрдээх: урут Оруоһуттар улуу бэйэлээхтэр албан ааттарын ааттаан иккитэ кэлэ сылдыыбыттааџым диир. Били үс сыллааџыта, мин эһиэхэ айыыһыт тарда сырыттаһпына кэлэн баран, киирбэккэ төннүбүт. Былырыын буоллаџына бу арџаа атаһ ыаллар эмээхсиннэрэ таарымталаммытыгар дыалбыйа сырыттаһпына эмиэ мин хараџым уотуттан мэхэйдэтэн киирбэтэх. Оттон бу үһүс сырыытыгар хайаатар да сиэхтээџин бу олорор киһи өрүһүйбүт. Аны кэлбэт гына барбыт: «Эргидэхиинэ иэччэџим эчэйдин, хайыстаһпына хаалдыгым хайыннын»,— диир ол күтүр. Былаџайга былдыаппат буолбут эһиги оџоџут.

Түөкүн дыэ, өрө тыына түспүтэ. Кипи ойуун оџуруктаах өйүтгэн бэркиһээн эрэ кэбиспитэ. Кини этиитинэн оџону иккиэн быыһаабыт буолан таһсыбыттара.

Оџо чахчы өрүһүллүбүтэ, аны кинини туох да кыайбат, өлөрбөт-өһөрбөт оџото буолбута. Оруоһуттар суртара кэриэстэммитэ, өтөхтөрө төнүргэстэммитэ. Оннук түбэлтэџэ ким -санаата көтөбүллүө, көнньүөрүө суоџай? Дыиэлээхтэр өрөйө-чөрөйө, үөрэ-көтө түспүттэрэ.

— Оџобут, тойоммут эрэ баар буоллун! Кини өлүөр сылдыар буолбутугар, өлүүтгэн быһаммытын туһугар оџуспутун өлөрүөџүн,— дэхэллэр.

Оџуһу ампаартан таһааран тиэрэ көппүттэрэ. Оннук уойбут, улахан оџуһу үйэлээх саасытыгар көрбөтөхпүт дэһэллэр онно сылдыспыт дьон.

Оруоһуттар тоџус сыл курулаабыт оџустарын төбө тыырбыт анарын оџолорун өлөр өлүүттэн өрүһүйбүт киһиэхэ — түөкүһнэ өлүүлээбиттэр.

Түөкүһ мааны үтүөтүһ маанылатан, быраһаайдаһан бараары турдаџына, эдэр Оруоһун тахсан, куолутунан мичээрдии-мичээрдии:

— Аатырыаххын аатырбыт киһи эбиккин,— диэбитэ уонна тоџо эрэ,— олонхоһут буолаайаџын?— диэн ыйыппыта.

— Суох,— түөкүһ соһуйбута,— мин түөкүһмүһ эрэ.

— Эһ соһуйума, ити мин олонхоһу суруйабыһ, ол иһин сураһабыһ,— диэн баран, эмиэ мичээрдээн кэбиспитэ уонна синһиһгэһ, намчы илиитин биэрбитэ.

Ойууһна Оруоһуттар тугу маһһалаабыттар биллибэт. Арай ити кэмтэн ыла ойууһ ампаарын ааныгар, кыбыытын иһигэр түүһ-күһсү сүөһү хоһун-буутун булаттыыр буолбут. Эмээһинэ ол аайы соһуйдаџына: «Улаһанһык саһарба, хайа мин диэтэх киһи уолаттарым-кыргыттарым биэһ тарбаһтарын биэриитин, уон тарбаһтарын

ууһуутун эһ ааџан ситээри гыһаџын дуо?»— диэн саба саһаран кэбиһэрэ үһү. Ол гыһан баран бэйэтэ ол эттэн сизбэтэ дииллэр. Аптаах дьон көтүтэн ылбыт табаһтарыттан тарпаттар, аһарыттан аһаабаттар. Оччоџо хоһуһуһнара суох буоһар.